

**KELET-EURÓPA: TÖRTÉNELEM ÉS SORSKÖZÖSSÉG
PALOTÁS EMIL 70. SZÜLETÉSNAPJÁRA**

SZERK.: **KRAUSZ TAMÁS**

Budapest, ELTE Kelet-Európa Története Tanszék, 2006. 327 p.

Palotás Emil professzort is elérte a végzet, 70 éves lett, és íme az ezzel járó emlékkönyv. Tanítványai, tisztelői, kollégái – így szól rendszerint a felsorolás – írták a kötet egyes tanulmányait. Most is így lehetne összefoglalni, talán hangsúlyozva azt, hogy a tanítványok a szokottnál nagyobb helyet foglalnak el a szerzők sorában. Az egyes írások a szerzők betűrendjében követik egymást, mi is így haladunk, mert valamiféle tárgyi sorrendet nehéz volna találni, nyilván ezért nem is próbálkoztott vele a szerkesztő. *Izsák Lajos* és *Krausz Tamás* „Származás és szintézis” címmel írtak bevezetőt, ebben felvázolják a professzor életútját. A halk szavú professzor sohasem kavart zűrzavart maga körül, végezte a dolgát, és jeles könyvekben írta meg Kelet-Európa történetének egyes kérdéseit.

Az első tanulmány, *Bartha Eszter* írása a kelet-európai átalakulás nagy elméleteit veszi szemügyre, abból a tényből kiindulva, hogy az 1989-ben megindult változást senki sem jelezte előre. A szerző sorra veszi az azóta létrejött, post fest magyarázatokot. Ilyen például a tranzitológia, amely egyszerűen csak rövid átmeneti időszakot vár. A gazdasági elmaradottság régóta meglévő jelenség. Egyéb elméletek a világgazdasági rendszerbe helyezik bele az egész problémát. Az 1989 körül kibontakozó optimizmus semmiképp sem indokolt, az elmaradottság továbbra is fennáll. *Benedek Gábor* társadalomtörténeti kutatásai alapján mutatja be az első világháború előtti nyugdíjszabályokat. *Bíró László* az 1918 utáni királyi Jugoszlávia gazdasági problémáit a korábbi sokféle fejlődés következményének látja. A részletes bemutatás során mindig szem előtt tartja a nemzeti problematikát. *Borsi-Kálmán Béla* igényesen megfogalmazott írása azt vizsgálja, hogyan került elő a magyar közgondolkodásban a magyar–román viszony, a megoldás lehetetlensége. A kortársak valamiféle megbékélés lehetőségében gondolkodtak. A kérdés ma is megoldatlan. *Csaplár Krisztián* Hasan Bej Prishtinát, az 1912 körüli mozgalmak egyik vezetőjét mutatja be, aki az ekkor létrejövő Albániában fontos szerepet töltött be. Kapcsolatai voltak a Monarchia politikusaival is. Az ő példáján mutatja be a szerző, hogy milyen lehetetlen volt az első világháború előtti néhány évben valamiféle albán nemzeti egységet teremteni.

A Balkánról megint a Monarchia és utódállamai területére visz el *Gergely Jenő*, aki Prohászka Ottokár nézeteit elemzi, bemutatva viszonyát a kereszténydemokráciához. A tanulmány utal arra, hogy Prohászka még katolikus körökben sem volt teljesen elfogadható. *Juhász József* azt mutatja be, milyen változatos formákban jelentkezett a federalizmus gondolata a kelet-európai történelemben, illetve később a szocialista korszakban hogyan próbálkoztak valamiféle föderalista megoldással. Az összehozott elemekből álló szocialista államok azonban nem voltak képesek megszilárdulni, részekre szakadtak. *Klesitz István* kapcsolódik a legszorosabban a mester munkájához, amikor azt vizsgálja, miként próbálta a Monarchia 1878–1883 közt a Duna-kérdést a saját érdekeinek alárendelni. Ebben azonban a nyugati nagyhatalmak megakadályozták.

Krausz Tamás azt mutatja be, miként viszonyult Lenin, akinek az egyik nagyapja zsidó volt, az oroszországi zsidókérdéshez. Megvizsgálja a kérdés mai implikációit is. 1903 után különböző időpontokban írt cikkeiben Lenin mindig bírálta az antiszemita felfogást, és elítélte az antiszemizmust. A szerző részletesen bemutatja Lenin állásfoglalását a Bunddal, a zsidó munkások szervezetével kapcsolatban: a nemzeti elkülönülést a mozgalmon belül súlyos hibának tartotta. A polgárháborúban előtérbe került az antiszemita pogromok kérdése, ezeket Lenin természetesen élesen elítélte, és parancsokat adott arra, hogy lépjenek fel a pogromistákkal szemben. A szerző szembeszáll azokkal a nyugati állításokkal, melyek „a náciizmust és a holokausztot is az orosz forradalomból eredeztetik” (Nolte).

Magyar István Lénárd kutatási eredményeit összegzi a Körösbányai kolligátum nevű forrásról, amelyet 1988-ban talált meg és publikált Bulgáriában. A Blasius Kleiner tollából származó történeti feldolgozás a bolgár ferences rendtartomány 1366–1775 közti történetét tárgyalja. *Niederhauser Emil* a balkáni fejlődés fő vonását az államalakulás és a nagyhatalmi beavatkozás szempontjából összegzi. A középkori bizánci uralom után szláv államok jöttek létre, ezeket az Oszmán Birodalom elnyelte, majd a nemzeti megújulás során újabb államok jöttek létre. Az első világháború után közvetlenül a francia, majd pedig a német befolyás volt meghatározó. A második világháború után a terület szovjet fennhatóság alá került. 1989–1991 közt ismét újabb önálló államok jöttek létre. *Pók Attila* „Konfrontáció vagy kooperáció?” címmel a nyugatnémet keleti politika változásait vizsgálja az 1970-es években. Ebbe a keretbe ágyazza bele a nyugatnémet–magyar kapcsolatok normalizálódását. *Ress Imre* Kállay Béni osztrák–magyar közös pénzügyminiszter nézeteit elemzi Oroszországról, illetve a Monarchia Oroszországgal kapcsolatos politikáját. Úgy látja, hogy a keleti válság idején az orosz külpolitika erősen figyelte Kállay balkáni politikáját. *Ring Éva* az állami modernizáció orosz és balkán típusát veti össze, Oroszországban az erős államhatalom elősegítette a fejlődést, a balkáni államokban ez nehezebben ment.

Szamuely László a piaczgazdasághoz vezető út magyar és kínai reformkísérleteit mutatja be a pártállami keretek között. Elsősorban a magyart elemzi, kimutatva a reform külső korlátait. A magyar esetben a külső erők (a Szovjetunió) megakadályozták a reform kibontakozását. Kínát azonban ilyen korlátok nem szorítják. Itt egyenletesebb volt az átalakulás, de a további fejlődés útja még beláthatatlan. *Szász Erzsébet* az albán származású Tepeleni Ali pasa politikáját vizsgálja. Ali a Balkánon formális oszmán fennhatóság alatt önálló államot épített ki magának. Ennek fenntartásához a Balkánon érdekelt többi hatalom jóváhagyása is kellett, a forradalmi Franciaország is beavatkozott. Végül azonban az oszmán katonai hadjárat véget vetett Ali önállósági törekvéseinek. *Szász Zoltán* új levéltári anyag alapján mutatja be, miként próbálták a németek – olasz segítséggel – az Erdély körüli magyar–román ellentéteket enyhíteni 1940–1942-ben. *Szvák Gyula* historiográfiai tanulmányában azt vizsgálja, hogyan látták az orosz feudalizmus kérdéseit a szovjet korszakban. A feudális rendszer orosz változatának megítélésében és elnevezésében sok bizonytalanság volt. A szerző úgy összegzi a problematikát, hogy az oroszországi feudalizmus nagyon különbözött a nyugat-európaiktól, és ez az archaikus társadalom a 17. század derekáig fennmaradt Oroszországban. *Tapolcai László* a legkorábbi szláv történelem kérdéseit érinti, és úgy látja, hogy az ismert korai forrásokban előforduló népevek közül csak a sclaveni és antes önelnevezés vonatkozhat a szlávokra, a többi ismert változat más népeket jelöl. A zeriuani elnevezés értelme ma is vitatott, melyik népet jelenti. A kötet végén Tapolcai László állította össze Palotás Emil munkáinak válogatott jegyzékét, amely hat könyvet és 39 tanulmányt foglal magába.

Nyilvánvaló, az ünnepeelt szerző nem szólhat bele abba, hogy tisztelői milyen témával jelentkeznek a kötetben, de hogy ez a jelentkezés ebben az adott esetben ilyen sokágú és sokoldalú lett, mégis mond valamit: azt, milyen széles spektrumot fognak át az ünnepeelt írásai. Remélhetőleg ezek száma még jócskán gyarapszik.